

ВІЗУАЛЬНЕ: ЦІННІСНО-ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ РАКУРС

В статье рассматривается социокультурный феномен *визуального, его интерпретации в системе социогуманитарных исследований, роль и влияние на процессы формирования духовно-нравственных ориентиров общества.*

Ключевые слова: *визуальное, визуальная культура, аксиосфера, гносеологический потенциал визуализации, социальные коммуникации, ценностные трансформации.*

У статті розглянуто соціокультурний феномен візуального, його інтерпретації в системі соціогуманітарних досліджень, роль і вплив на процеси формування духовно-моральних орієнтирів суспільства.

Ключові слова: *візуальне, візуальна культура, аксіосфера, гносеологічний потенціал візуалізації, соціальні комунікації, ціннісні трансформації.*

The article discusses the sociocultural phenomenon visual, its interpretation in the sociogumanitarnyh research, the role and influence on the processes formiravaniya spiritual guidance nrastvennyh society.

The keywords: *visual, visual culture, axiosphere, epistemological potential of visualization, social communication, value transformation.*

У ціннісних перетвореннях, що відбуваються в сучасному світі, у процесі переходу від індустріального до постіндустріального суспільства особливої **актуальності** в руслі соціально-філософського осмислення набувають дослідження, пов'язані з розумінням ролі й значення візуального як унікального соціального й ціннісного феномена.

Отже, актуальність дослідження мотивується наступними положеннями: по-перше, вивчення феномена візуального відкриває нові можливості для цілісного й багатоаспектного розуміння сутності процесів формування аксіосфери соціального простору. По-друге, візуальне як атрибут усіх сфер людського буття не лише фіксує окремі явища й процеси, але й задає оцінний вектор, що розкриває сутність і спрямованість соціокультурної динаміки.

Поняття «візуальне» – багатозначне, у різних словниках, науках, наукових підходах визначається по-різному, але скрізь пов'язане з процесами візуалізації інформації або фізичного явища у вигляді, зручному для [зорового](#) спостереження й аналізу (наприклад, у вигляді малюнків і фотографій, графіків, діаграм, структурних схем, таблиць, мап і т. д.).

Наука, релігія, мистецтво, політика й інші сфери суспільного життя вибудовують власні зорові простори, де візуалізація є функціонально необхідною формою цього виду діяльності.

У сучасних умовах тотальної візуалізації соціального й повсякденного буття людини вченими вже усвідомлена необхідність у розробленні інтегративного підходу

до аналізу візуального. Саме комплексність підходу передбачає знаходження оптимального алгоритму вивчення цієї предметної сфери й виявлення основних напрямів її динаміки.

Тому **метою статті** є аналіз основних філософських і культурологічних підходів до дослідження формування, специфіки функціонування візуальних практик як складного соціального феномена, який фіксує трансформацію матеріально-духовних пріоритетів сучасної людини.

Феномен візуального привертає до себе увагу представників різних напрямків соціогуманітарного знання. У їхніх аналітичних стратегіях подані як науково-теоретичні дослідження, так і розгляд емпіричного матеріалу фактичного й статистичного плану. Переважно інтерес до візуального акумулюється в історії естетичних учень, мистецтвознавства, психології, соціології, філософії.

Традиція філософської рефлексії феномена візуального сягає античної епохи. З ідеями Платона в науці пов'язують формування поняття візуалізації. Поділ на «зримі» й «незримі» світи подано Платоном у творах «Горгій», «Федон», «Федр» і «Держава» [10; 11; 12].

У наукових працях Арістотеля, таких як трактати «Про душу» й «Поетика» («Про мистецтво поезії»), міститься більш докладний аналіз процесів візуального, де він подає детальну характеристику. У цілому антична епоха розглядала здатність до візуалізації як певну функцію душі, що передує розумовому акту, визначаючи його і, разом з тим, виконуючи «проміжну» роль опосередкування результату думки. Візуалізація розумілася як творча сила, спрямована на пізнання навколишнього світу, природи, внутрішніх властивостей душі, що бере участь у творчих процесах [1].

Неоплатонічна філософія трактує візуалізацію як проблему духовної й чуттєвої сфери, що полягає в міркуванні про те, що життя підпорядковане розуму і, відкривши в собі розум, як найвищу основу, душа прагне ототожнитися з ним. У цьому контексті діяльність візуальної уяви розуміється як прагнення до власного прообразу в процесі уподібнення недосконалому досконалому. Представником цієї філософії є Плотін. Він приділяє особливе значення зоровому сприйняттю світу: «Прекрасне сприймається нами переважно зором і, меншою мірою, слухом, коли мова йде про музику, бо мелодії і ритми бувають прекрасні. Ті ж, хто сходить вище чуттєвого сприйняття, можуть бачити красу вчень, учинків, властивостей, знань і чеснот» [13].

Середньовічна наука подає своє уявлення про візуальну уяву. Гуго Сен-Вікторський вважає видиму уяву одним із трьох «очей» людської душі, що здійснюють функцію спостереження (так само, як глузд і розум). Філософ розглядає її як просте уявлення речей, що перебувають поза нами [5].

Категорія «образу» супроводжує християнську культуру з моменту її зародження, тому проблему образу часто пов'язують з самою «сутністю християнства», вираженою в образі, який потенційно може зберігати в собі велику кількість зображень, різною мірою подібних до першообразу. Діяльність візуальної уяви пов'язують зі здатністю зберігати сукупність цих зображень (образів). Розробленням теорії образу активно займався Іоанн Дамаскін. Іоанн розробив православну теорію образу, виділивши шість типів ікон: природний образ, висхідний

до прототипу; задум речей, передіснюючих в Бозі; людина як імітація Бога; видимі образи, призначені для уявлення невидимого; тілесні об'єкти, що символізують і передбачають майбутнє; об'єкти, що дозволяють згадати минуле [3].

Вивчення питань візуальної уяви тривало в епоху відродження. Микола Кузанський відзначав здатність уяви навіть «у відсутності речі сприймати її форму в матерії» [15]. Проблема евристичного потенціалу «видимого-удаваного» стала однією з центральних у художньо-естетичних концептах XVII–XVIII ст. Значний внесок у вивчення візуальної уяви внесли наукові праці Леонардо да Вінчі, який досить багато розмірковував на цю тему [14].

Однак представники раціоналістичних підходів XVII ст. вважали візуальне джерелом усіляких помилок. Цієї концепції дотримувалися, зокрема, Р. Декарт [7], Г. Лейбніц [2].

Проблема візуального стає одним з ключових питань німецької класичної філософії. Так, І. Кант уперше в історії філософської думки дійшов висновку, що без здатності візуалізації були б неможливими людський досвід і людське пізнання [6]. Вивчення окремих аспектів побутування «видимого» активно займалися І. Фіхте [4], Ф. Шеллінг [8].

Візуальне відіграє важливу роль і в осмисленні й художньо-образному відображенні динаміки розвитку соціальних відносин. Вступаючи в діалог з минулим, візуальна культура дозволяє зрозуміти сьогодення й знайти можливі шляхи виходу з кризових ситуацій сучасності. Не менш актуальним є нормативний аспект візуального як одного з індикаторів аксіотрансформацій суспільства й ціннісних настанов особистості. У такому аспекті візуальне набуває значення регулятора морально-естетичних координат сучасності.

Спираючись на численні дослідницькі підходи, наявні в аналітиці художньо-рефлексивних практик, особливу увагу зосереджено на тих положеннях, які є пріоритетними у виявленні нових інтерпретацій щодо впливу різномірних практик візуалізації на аксіосферу суспільства.

Необхідність виникнення нової парадигми вивчення практик візуалізації як чинника формування сучасного соціокультурного ландшафту зумовлена глобальними якісними змінами, які відбуваються в сучасному соціумі й призводять до загострення суперечливості реальних процесів у сфері естетизації навколишньої дійсності.

Природу візуального як особливого роду художньо-образної рефлексії в просторі культурного ландшафту можна пояснити, урахувавши такі основні комунікаційно-герменевтичні характеристики рефлексій, як цілісність, евристичність, діалогічність, емоційно-чуттєва, ціннісна зумовленість усіх його видів.

Сама структура сучасного соціуму передбачає візуальну рефлексію як елемент критичного осмислення мікро- й макропроцесів на всіх її рівнях. Візуальні образи, формуючи унікальні ціннісні характеристики культурного ландшафту, впливають на образно-виразну палітру комунікативних практик соціуму.

Серед різноманіття функцій візуального, що виділяються вченими різних сфер соціогуманітарного знання, особливе значення має розуміння його як особливої форми духовно-практичного освоєння світу й осягнення сутності навколишніх явищ і

подій. Візуальні практики мають потужний гносеологічний потенціал, сприяючи формуванню у свідомості сучасної людини світоглядної цілісності.

Функції візуальної рефлексії зумовлені структурою всього соціуму й системою соціально вагомих пріоритетів сучасної людини. Так, потужним чинником у формуванні візуальної палітри є етноментальні характеристики. Саме менталітет як цілісна сукупність думок, вірувань, світоглядних настанов має певну історичну й соціальну стійкість, глибоко пов'язаний з величезним життєвим досвідом людей, їхньою генетичною пам'яттю. Підтримуючи єдність культурної традиції, менталітет зумовлює картину світу й відображається в національному характері, традиційному побуті, звичаях, художній творчості і, зокрема, у способах візуально-образного реагування на конфліктні взаємодії різного рівня та ін.

Ментальний аспект візуальної культури зумовлений тим, що для людини, яка сама себе усвідомлює й розвиває, «культура – не якась частина її життя, а глобальна функція» (Е. Муньє). Мета цієї функції – «глибинне перетворення суб'єкта, і чим більше вона апелює до його внутрішнього світу, тим більше можливостей самоперетворення відкривається перед нею» [8, с. 536].

Поліфункціональність візуальної рефлексії особливого значення набуває в закріпленні ціннісних координат у вигляді різноманітних художньо-образних практик (це й образотворче мистецтво, і оформлення міського середовища, архітектура, дизайн, мода, реклама, шаржі, карикатури, естетика, кіно, шоу-культура тощо).

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок про широту й багатовекторність сучасних досліджень ціннісного потенціалу візуального. Це вказує на необхідність формування інтегративного підходу до вивчення системи візуальних практик, які фіксують у соціальному просторі культур-динамічні процеси. Візуальне у своєму історичному розвитку долає кордони безпосередньо мистецької сфери соціуму, стаючи явищем складним, динамічним і багатогранним, безпосередньо пов'язаним не тільки з розвитком інтелекту й морально-естетичної свідомості індивіда, але й усім його життєвим світом, системою ціннісних пріоритетів, що сприяють гармонізації соціального й індивідуального рівнів буття.

Саме в ареалі візуально-образної рефлексії відбувається фіксування процесів ціннісної динаміки соціального середовища й естетизації людської конфліктності в соціокомунікативних процесах, знаходить своє відображення специфіка національно-культурних кореляцій аксіосфери, стає можливою діагностика прихованих або приховуваних тенденцій у соціальному, економічному, політичному, національному та інших сферах.

Перспективою подальших досліджень може бути побудова концептуальної моделі сучасної візуальної культури, що може сприяти більш глибокому вивченню ціннісно-гносеологічного потенціалу візуалізації як соціального феномена.

Література:

1. *Аристотель*. Поэтика. Риторика. – СПб. : Азбука, 2000. – 348 с.
2. *Басин Е. Я.* Искусство и коммуникация: Очерки из истории философско-эстетической мысли. – М., 1999. – 450 с.

3. Византийский словарь: в 2 т. – СПб. : Амфора. ТИД Амфора : РХГА : Издательство Олега Абышко. – 2011. – Т. 1. – С. 385–387.
4. *Гайденко П. П.* Философия Фихте и современность. – М. : Мысль, 1979.
5. *Гуго Сен-Викторский.* О созерцании и его видах: о пяти способах познания Бога / Пер., прим. и послесловие М. А. Гарнцева // Знание за пределами науки. – М., 1996. – 521 с.
6. *Кант И.* О воображении. Антропология с прагматической точки зрения. Соч. : В 6 т. – М., 1963.
7. *Кузнецов Б.Г.* Эволюция картины мира. Из наследия мировой философской мысли: философия науки. – М. : Издательство АН СССР, 1961 – 352 с.
8. Мунье Э. Персонализм [Текст] / Э. Мунье. – М. : Искусство, 1992. – 143 с.
9. *Овсянников М. Ф.* Эстетическая концепция Шеллинга и немецкий романтизм //Шеллинг Ф. В. Философия искусства. – М. : Мысль, 1966. – С. 19–43.
10. *Платон.* Собрание сочинений в 4 томах. – Т. 1. – М. : Мысль, 1990. – 865 с.
11. *Платон.* Собрание сочинений в 4 томах. – Т. 2. – М. : Мысль, 1993. – 539 с.
12. *Платон.* Собрание сочинений в 4 томах. – Т. 3. – М.: Мысль, 1994. – 657 с.
13. *Плотин.* Избранные трактаты. – Изд-во «Харвест, АСТ», 2001. – 320 с.
14. *Сеайль Г.* Леонардо да Винчи как художник и учёный (1452–1519): Опыт психологической биографии / пер. с фр. – М. : КомКнига, 2007. – 344 с.
15. *Тажуризина З. А.* Философия Николая Кузанского / Под ред. В. В. Соколова. – Изд. 2-е, стереотипное. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 152 с.